

ELS ESPANYOL, UNA FAMÍLIA BURGESA VIGATANA DEL SEGLE XIII

En altres ocasions ens hem ocupat del panorama comercial de Vic en el segle XIII des del caient jurídic i econòmic (1). En examinar la documentació, però, ja es veu que, per dessota del crostam jurídic i metodològic dels contractes comercials, hi glateix la humanitat d'aquella gent del doscents, amb la seva peculiar mentalitat i la seva manera d'entendre la vida. És així que, de document en document, hem anat concixent la família, l'actuació i els negocis de Tomàs Espanyol, ciutadà de Vic, amb una precisió, que moltes vegades la voldriem per a personatges d'aquella època prou més importants per a la història que no pas el nostre.

No pretenem, és clar, fer una biografia de Tomàs Espanyol, que altrament tampoc no és un home biografiàble, perquè la seva característica més significada és precisament la seva igualtat essencial a tants d'altres burgesos del seu temps, sense res d'extraordinari que el faci sobresortir. El que pretenem només, és fer conèixer, segons resulta dels documents, els aspectes de més relleu que ens ha estat possible d'establir sobre la família Espanyol, en la que Dufourcq anomena encertadament «la generació de Jaume el Conqueridor» (2), en la qual els representants de la família Espanyol de Vic, que més avall anirem coneixent, hi feren tots plegats un paper que ben bé es pot prendre com a paradigma de la mentalitat i forma d'actuar de la burgesia del seu temps.

La documentació utilitzada és gairebé en la seva totalitat de l'arxiu vigatà de la Cúria Fumada, i d'ella n'havia fet conèixer ja algun document Carreras Candi en les seves clàssiques *Notes dotzentistes d'Ausona* (3). Darrerament Antoni Pladevall ens va fer l'inestimable obsequi d'un feixet de registres d'altres documents relatius a la família Espanyol, amb els quals ha estat possible de puntualitzar alguns extrems, sobretot de les relacions familiars, i el senyor Francesc Sevillano, el d'unes dades documentals de l'Arxiu Històric de Mallorca, que han permès ampliar força la informació mallorquina. Per ambdós investigadors i amics la nostra gratitud.

La mentalitat comercial de la burgesia i els orígens del capitalisme

Dèiem una altra vegada, que la formació i creixement de la burgesia ciutadana és segurament el tema central de la història econòmico-social de l'Edat Mitjana, perquè aquest estament o classe social, d'obscur ori-

gen, que representà durant els tres darrers segles medievals el paper de protagonista de l'evolució econòmica, social i política del nostre país, actuà com un llevat, que des del segle X fins al XV transformà l'estructura alto-medieval en les estructures pre-renaixentistes (4).

La burgesia es percep clarament a Barcelona en les darreres dècades del segle X, en la reconstrucció subsegüent a l'expugnació de la ciutat per Almansor, època en la qual és corrent la documentació relativa a construccions de cases «foris muros civitatis Barchinone, in ipso burgo ad prope ipso mercato» (5). D'aquesta residència en el «burgus» en derivava el nom de burgesos (*burgenses*), paral·lel al nom dels residents en el territori o «pagus» que hom anomenà pagesos (*pagenses*). Durant els segles IX i X en altres indrets del nostre país, com l'Urgell i Osona on, per inexistència de les ciutats velles derruïdes, no hi podia haver la contraposició de la *civitas* i el *burgus*, d'aquests ravals mercantils hom en deia *vicus* o *wicus* (6). És doncs, probablement, d'aquesta existència del mercat en el *burgus* o el *vicus*, que deriva la vocació comercial de la burgesia. Cal, però, tenir present que el mercat és entre nosaltres una institució econòmico-social molt vella, perquè el mercat de Vic el tenim perfectament documentat del 1 de desembre del 911 i, per tant, sembla clar que s'instaurà en el darrer quart del segle IX, ran mateix de la repoblació pel comte Guifred el Pilós (7).

Sembla clar, doncs, que el procés social de formació de la burgesia cal estudiar-lo des del temps mateix de la repoblació, perquè és molt probable que aquest procés sigui una conseqüència de la força d'aglutinació econòmico-social que els mercats exerciren en la constitució del poblament. És clar, que en aquells primers segles no cal pensar en la burgesia com una classe social perfectament constituïda, com del segle XII ençà. Això ho donarien el temps i els hàbits socials. Però els condicionaments socio-econòmics que feren possible aquest procés de diferenciació social de la burgesia, semblen ancorats en la repoblació mateixa.

L'aparició de la burgesia com una classe ben perfilada en l'escenari social degué produir-se en el segle XI, perquè els primers testimonis documentals de la seva valoració social són ja de la primera meitat del XII. A Vic, el primer document en el qual veiem una burgesia socialment ferma és també d'aquesta època, i consisteix en una concessió feta pel bisbe, com a senyor de la partida baixa de la ciutat, als burgesos vigatants, a 1 de setembre de 1138, del monopoli de vendre teixits de llana al detall en el mercat i de comprar-hi la grana. Altrament, els Usatges de Barcelona estableixen també en aquesta primera meitat del segle XII aquesta valoració social de la burgesia (8).

El segle XII és el segle d'expansió definitiva de la burgesia catalana. Per una part, la reconquesta i repoblació de dues grans ciutats, com ho eren llavors Tortosa i Lleida (1147-1149), en les quals es constitueixen forts nuclis burgesos, significà un considerable eixamplament de base d'aquest estament social, eixamplament que continuà encara en el segle XIII amb la reconquesta i repoblació de les altres dues grans ciutats catalanes, Mallorca (1229) i València (1238), repoblades també amb una forta participació burgesa. I, per una altra part, l'expansió econòmica

general del nostre país que s'observa des de la segona meitat del segle XII, donà al comerç sobretot —i amb menys volada a la indústria— unes possibilitats fins aleshores desconegudes, i acabà de perfilar els indrets plutocràtics de la idiosincràsia burgesa.

No fa gaire, dom Agustí Altisent ha publicat l'estudi d'una *societas* liquidada a 1 de maig del 1196 entre el burgès lleidatà Bord de Girona i un teixidor resident a Lleida d'origen aquità, de nom Nicolau de Sarlat, estudi en el qual, a més de ser donat a conèixer el document, que és el testimoni documental més antic fins ara conegut de l'existència d'una societat mercantil a Catalunya, són perfilats molt bé els trets burgesos de la personalitat del soci capitalista, amb documentació que va des de 1184 fins a 1197 (9).

Atès el conjunt de la documentació fins ara coneguda, cal fer, sobre aquesta idiosincràsia o mentalitat burgesa, algunes puntualitzacions, per tal d'evitar de caure en la simplicitat d'equiparar la mentalitat econòmico-social de la burgesia medieval a la del capitalisme industrial dels nostres dies.

Hem parlat abans de la vocació comercial de la burgesia, i és correcte de parlar-ne, sempre que no donem a l'expressió un valor d'exclusivitat. El burgès no és només un comerciant o, més ben dit, gairebé ni comerciant no és; és un home medieval polifacètic, interessat per tots els valors socials dels seu temps (la propietat de la terra, els vincles de vassallatge, el sentit religiós de la vida, etc.), només que tingué més aguditzat o més sensibilitzat que les altres classes socials, un tret que és comú a totes elles, l'afany de lucre (10). I, portat per aquest afany de lucre el burgès participà en molt diverses activitats: el comerç, la indústria, el crèdit, la vida política i feudal, les conquestes militars, la navegació, l'administració de rendes eclesiàstiques. En una paraula, tota la vida medieval tenia interès per al burgès —no el comerç només— sempre que hi pogués guanyar alguna cosa, encara que fos purament espiritual.

És conseqüència d'aquesta mentalitat burgesa l'origen del capitalisme entre nosaltres. És clar que no ens referim al gran capitalisme o capitalisme modern, tal com s'ha anat perfilant a Europa d'ençà del Renaixement (perquè aquest capitalisme és un fenomen històric propi de l'Edat Moderna), sinó al capitalisme medieval, que implica només una distinció entre capital i treball aplicats al comerç o a la indústria, però no a base de grans masses de capital —com veurem en l'Edat Moderna— sinó de fraccions petites i disperses combinades en associacions comercials de curta duració, purament ocasionals gairebé sempre, i constantment canviants i renovades.

Potser hi haurà qui pensi que d'aquesta dicotomia medieval de treball i capital hom no pot dir-ne encara capitalisme. Tant se val el nom. Històricament aquest microcapitalisme medieval és la primera forma d'organització econòmica en què el treball i el capital, perfectament distingits l'un de l'altre, col·laboren en empreses de finalitat econòmica. El macrocapitalisme, propi de l'Edat Moderna, no és més que una fase o estadi ulterior i més avançat d'una sola i única evolució històrica, la del capitalisme en conjunt.

Aquests trets socio-econòmics de la burgesia, tal com havien quedat definitivament dibuixats en la segona meitat del segle XII, i que han estat encertadament descrits i documentats per dom Agustí Altisent, són els que veurem també —potser amb una vocació comercial més decidida— en aquesta família de burgesos vigatans del segle XIII, de la qual ara ens ocupem.

La família de Tomàs Espanyol

La burgesia medieval catalana és un estament social estructurat sobre una base rigurosament familiar. Entre nosaltres no ha estat gaire cultivada aquesta branca de la història familiar, per dessota del nivell de les famílies dels sobirans i d'algunes grans cases nobiliàries; i això fa que aquells estaments socials, com la burgesia, que només poden estudiar-se com cal sobre una base familiar, no siguin coneguts amb aquella precisió que fretura la moderna història social.

Dintre de la burgesia de Barcelona, hi han en el segle XIII autèntiques dinasties, sobre les quals en molts aspectes s'assentà el pes de la iniciativa de la nostra història, personificades en cognoms com Gruny, Martell, Durfort o Vic. D'aquesta darrera família, que tingué una important branca a València i una altra a Mallorca (11), en veurem més endavant algun representant amb tractes amb els Espanyol de Vic. La nostra ciutat no era una excepció dintre de la Catalunya del seu temps, i la burgesia vigatana s'estructurava també en grups familiars, que a Vic són representats pels cognoms de Cloquer, Santa Eulàlia, Maioles, Espanyol, Palou o Mercadal.

Entre les famílies burgeses que trobem a Vic en aquesta primera meitat del segle XIII, una de les més bellugadisses és aquesta família Espanyol. El cap n'era Pere Espanyol, ciutadà de Vic, a qui trobem ja el 13 de novembre de 1230 celebrant un contracte de *societas* amb Pere de Puigllong. Les seves activitats devien venir ja d'anys enrera, si bé no en tenim notícies, perquè el 1230 és l'any que comença l'arxiu de la Cúria Fumada. El 22 d'abril de 1231 el trobem que celebra un altre contracte de *societas* amb Bernat de Clausells (12). De llavors ençà el seguirem trobant tot sovint.

En una donació feta el 2 d'agost de 1239 surt casat amb Berenguera, i segons aquest mateix document tenia tres fills, anomenats Bernat, Tomàs i Ramon (13), però segons uns poders atorgats el 3 d'agost de 1236, n'havia tingut un altre, Berenguer, que havia mort poc abans a Acre (Palestina) (14). En un altre document, de 4 de març de 1275, surt una altra filla seva, Donella, muller de Pere de Posa, que sembla haver nascut d'un segon matrimoni del seu pare amb Ramona, parenta dels Tornamira (15).

D'aquesta generació de la família Espanyol ens interessa particularment Bernat i Tomàs, que cren els fills grans de Pere Espanyol. Bernat, que era el gran, sembla que s'afincà a Mallorca, i en aquella illa, en la documentació relativa al terme de Montuiri surt en 1258 un Tomàs Es-

panyol (16) i en 1259 un Ramon Espanyol (17) que semblen fills de Bernat.

El 2 d'agost de 1239, Pere Espanyol i la seva primera muller, Berenguera, feien donació al seu fill Tomàs del crèdit de 350 morabatins i 5 sous barcelonesos de doblenc, que els havia donat Maria, filla de Guillem de Sala i muller de Bernat Peregrí —segurament la mare de Berenguera— i que li pertanyien en els béns d'aquell per raó de dot i esponsalici (18). El fet de fer-se aquesta donació a favor de Tomàs i els seus descendents, fa pensar que es tracta d'una donació per raó de matrimoni; ho confirma així un altre document del 29 d'octubre de 1241, en el qual Elissenda de Santa Eulàlia fa definició a Ermessenda, néta seva i muller de Tomàs Espanyol, del mas Passadores de Gurb, tal com Bernat de Santa Eulàlia, difunt, fill d'Elissenda i pare d'Ermessenda, li havia llegat en testament (19). Aquesta Ermessenda, muller de Tomàs Espanyol, era doncs filla d'una de les famílies burgeses més rellevants de Vic, que prenia el seu nom del barri anomenat de Santa Eulàlia, situat a l'E. de la ciutat (20).

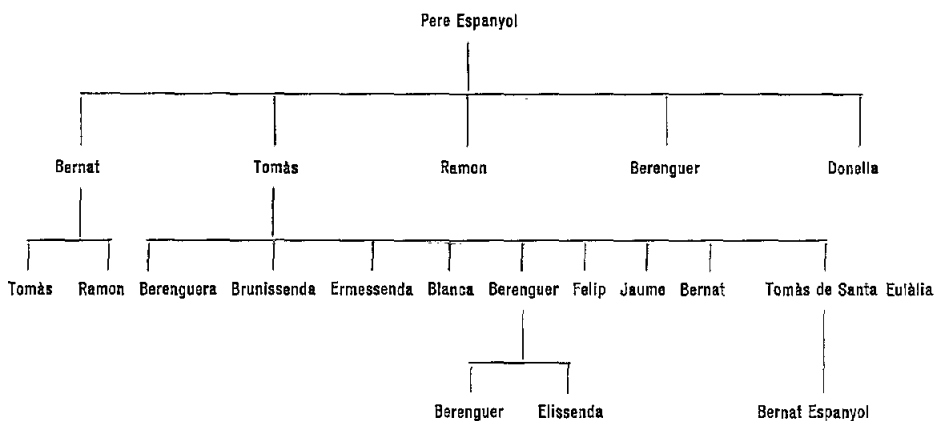
Els fills de Tomàs Espanyol i d'Ermessenda de Santa Eulàlia els coneixem pel testament del primer, atorgat el 29 de juny de 1250 (21). Foren quatre noies, Berenguera, Brunissenda, Ermessenda i Blanca, i cinc nois, Berenguer, Felip, Jaume, Bernat i Tomàs. Com veiem, els noms de la família s'anaven repetint de generació en generació, i aquesta repeticó es fa de vegades insidiosa per al seu estudi.

Havent atorgat el testament referit, Tomàs Espanyol degué morir, perquè el 14 de juny de 1257 la seva vídua, Ermessenda, i l'hereu, Berenguer, ja ho diuen així, en pagar a la llur filla i germana respectivament, Brunissenda, el llegat testamentari del seu pare (22). En morir Tomàs Espanyol deixà, doncs, els fills encara infants. Algun d'ells degué morir sense arribar a gran o degué marxar de Vic, perquè no n'hem trobat documents. Aquest és el cas de la filla gran, Berenguera, que segons el testament del seu pare havia d'ésser monja. La que realment fou monja, tal com el seu pare havia disposat en testament, és la segona, Brunissenda, que professà al monestir de Santa Maria de Jonqueres, vora Terrassa, com després veurem. Una de les altres filles, Ermessenda o Blanca, degué casar-se amb Ramon de Benages (23).

D'entre els fills de Tomàs Espanyol, tampoc no hem trobat referències ulteriors de Felip i Jaume, que potser moriren infants encara o marxaren de Vic. Sí que n'hem trobat, en canvi, dels altres tres, Berenguer, Bernat i Tomàs. Berenguer, que era l'hereu del seu pare, és el que més surt en la documentació: el trobem com a testimoni, junt amb el seu germà Bernat, en la venda que Arnau de Cabrera féu a Guerau de Sau de la *domus* de Cascabous el 20 de març de 1275 (24); es casà amb Blanca, i li coneixem dos fills, Berenguer i Elissenda, el primer casat amb Ramona, filla de Pere Arnau de Palau, ciutadà de Vic, i la segona casada amb Gilabert des Nerós, cavaller (25). El segon fill de Tomàs Espanyol, Bernat, surt el 6 de febrer de 1272 en uns poders que li atorgà Ramon de Benages (26), i apareix també en l'altudida venda de 20 de març de 1275. I el fill petit, Tomàs, prengué el cognom de la seva, mare, anomenant-se Tomàs de Santa Eulàlia, segurament per a distingir-se del seu cosí homònim de Ma-

l'lorca; li coneixem també un fill, anomenat Bernat Espanyol, citat en 1324 (27).

La família Espanyol, doncs, abasta tot el segle XIII i bona part del XIV. El nostre estudi es limita a les dues primeres generacions del segle XIII, que són les que podem anomenar generacions heroiques. Heus-ne ací un intent de quadre genealògic d'aquesta família en la part que coneixem:

La vocació mallorquina dels Espanyol

La conquesta de Mallorca pel rei Jaume I és un fet que influí decididament en l'avenir d'aquelles dues primeres generacions dels Espanyol. Aquesta ocupació de Mallorca era una iniciativa de la burgesia de Barcelona, exposada al rei pel conegut burgès barceloní, Pere Martell, que va trobar un ressò entusiasta en el noble Guillem de Montcada, vescomte de Bearn i senyor de la partida alta o comtal de la ciutat de Vic. Tanmateix, l'esmentat senyor de Vic es convertí en el «líder» militar de la conquesta, i en consumir-se aquesta, en l'heroi de la mateixa, car hi trobà la mort en la batalla de Portopí el 12 de setembre de 1229 (28).

Dels Espanyol, que cren segurament vassalls de la casa de Montcada, hi anaren en la host de Guillem de Montcada els dos germans Bernat i Tomàs, amb altres homes de Vic. Ens ho diu així un document de 18 de maig de 1233, del qual després parlarem (29). El cap de la campanya era el germà gran, Bernat, que bé podem anomenar el mallorquí. DescLOT, en la *Crònica*, esmenta la presència de Bernat Espanyol en la conquesta de Mallorca, però l'inclou entre els cavallers de la host de Nunyo Sanç (30). És clar, no obstant, segons el document citat, que el burgès vigatà Bernat Espanyol militava en la host de Guillem de Montcada i no en la Nunyo Sanç. No és probable que es tracti de dos personatges diferents d'un mateix nom. La confusió de DescLOT, que escrivia bastants anys després dels fets que narra, deu venir del fet que Bernat Espanyol posseïa terres a

Mallorca, no en la porció de Montcada només, sinó en la reial també, i potser en la de Nunyo Sanç.

Acabada la conquesta de Mallorca, i en procedir al repartiment de la terra de l'illa, aquest s'autenticà, quant a la porció reial de 1 de juliol de 1232 (31). Al vescomte de Bearn, Gastó de Montcada, hom li adjudicà 1.006 cavalleries, porció només superada per la del rei i la de Nunyo Sanç, com corresponia a l'aportació i el mèrit militar del seu pare, Guillem, en la conquesta de l'illa (32).

Dels dotze termes en què es dividia l'illa de Mallorca en temps dels sarraïns, hom adjudicà a Gastó de Montcada el de Canarrosa (corresponent als actuals de Sansellas, Santa Maria, Alaró i Benisalem) més un terç del terme de Sòller, dins el qual hi havien les terres de Fornalug, Montcadas i Castelló (33). Dintre d'aquest terme de Canarrosa, el canonge sacrista de Barcelona Pere de Centelles, lloctinent de la casa de Montcada a Mallorca, delimità les porcions dels homes de Vic que concorregueren amb Guillem de Montcada a la conquesta de l'illa. El 18 de maig de 1233, de Vic estant, la vescomtessa Garsenda, vídua de Guillem de Montcada, en nom propi i en el del seu fill Gastó, concedí i confirmà a Bernat Espanyol l'alqueria de Hujor, en el terme de Canarrosa, amb dotze jovades de terra que havien estat adjudicades per llurs cavalleries a Bernat, al seu germà Tomàs i als «acostats» llurs, per la sentència dels àrbitres del repartiment, tal com havien estat delimitades i amollonades després d'aquesta sentència pel sacrista de Barcelona Pere de Centelles, lloctinent de la casa de Montcada a Mallorca (34). Com que la confirmació és feta només a Bernat, sembla que aquest s'havia quedat també la part del seu germà Tomàs i la dels «acostats», mitjançant segurament alguna compensació econòmica. Aquesta mena de tractes eren una cosa corrent, car el 25 de maig de 1233 en un altre document, en el qual hi fan de testimonis els mateixos germans Espanyol, la vescomtessa Garsenda de Montcada confirmà a Bernat de Bigues les cavalleries que va comprar a l'illa de Mallorca dels homes de Vic que havien concorregut a la conquesta en la host de Guillem de Montcada (35). Igualment signen com a testimonis els germans Bernat i Tomàs Espanyol en altres documents relatius a les cavalleries de Mallorca, atorgats a 11 de maig (36) i el 30 del mateix mes de 1233 (37). Sembla, doncs, que els germans Bernat i Tomàs Espanyol foren qui gestionaren les confirmacions per la casa de Montcada de la distribució i contractació subsegüent de les cavalleries de Mallorca adjudicades als vigatans, potser perquè ja havien intervingut anteriorment en els tractes.

Però no és només això. Bernat Espanyol sembla que no va pas perdre el temps a Mallorca, perquè en la documentació mallorquina el trobem afincat en diversos indrets de la porció reial. En el repartiment d'aquesta porció reial trobem altra vegada a Bernat Espanyol, a qui el rei va donar dues jovades en l'alqueria de Benicalel, al terme d'Inca, i cinc en l'alqueria de Benigotmar Almohen, en el terme de Pollença (38). En el mateix repartiment de la porció reial rebé també cinc jovades en l'alqueria de Benimoragia, en el terme de Montuiri, Bernat d'Espanya (*Bernardus de Hyspania*) (39), nom sota el que sembla que designava hom també a Ber-

nat Espanyol, perquè, com després veurem, en aquest terme de Montuiri surten en 1258 un Tomàs Espanyol i en 1259 un Ramon Espanyol, noms ben familiars dels Espanyol de Vic, i que semblen fills de Bernat (el seu germà Tomàs ja era mort en 1258). El fet que Desclot en la *Crònica* esmenti erradament a Bernat Espanyol entre els cavallers de la host de Nunyo Sanç, fa pensar que també en tragué partit de la porció d'aquest magnat, però aquesta no la tenim documentada.

D'aquesta manera, Bernat Espanyol es trobà, acabada de conquerir l'illa de Mallorca, amb una considerable quantitat de terra en el seu poder. Comptant només la que li tenim documentada amb seguretat, fa vintiquatre jовades, que vénen a ésser unes 255 hectàrees (40). Aquesta mateixa extensió de la terra adjudicada, degué ocasionar els seus problemes, sobretot de repoblació, a Bernat Espanyol, perquè el 23 de març de 1233, dos mesos abans encara de la confirmació del 18 de maig següent, contractà a Vic a Ferrer de Masnou per anar amb la seva família a Mallorca per quatre anys, a ocupar-se dels afers de Bernat en aquella illa (41), i passats aquests quatre anys, encara establia en 1240 a uns colons en l'alqueria de Benimoragia (42). En definitiva sembla que Bernat Espanyol se n'hi anà a establir-se a Mallorca, perquè després de 1233 ja no ens ha sortit més com present a Vic, i en canvi surt a Mallorca en 1240 en el document abans esmentat, i surten també a Montuiri en 1258 un Tomàs Espanyol i en 1259 un Ramon Espanyol (43) que semblen fills de Bernat, el qual potser per aquells anys ja era mort, com ho era el seu germà Tomàs (44).

Aquesta presència dels Espanyol a Mallorca determinà, tant en els germans suara esmentats com en el seu pare, Pere Espanyol, una clara vocació mallorquina. Tomàs, el més comerciant de la família, mantingué amb Mallorca el comerç de teixits de lli que després veurem. El pare, Pere Espanyol, rebia a Vic el 25 de març de 1242 poders de Ferrer Gaiol, un altre burgès vigatà, per a reclamar d'un tal Arnau 50 sous de Melgueil i altres deutes i comandes que diverses persones li devien en la ciutat i l'illa de Mallorca, i per a representar al mandant en tots els negocis que tenia en la ciutat i illa esmentades (45). Aquests poders generals semblen significar que Pere Espanyol se n'hi anava cap a Mallorca i es disposava a fer-hi una llarga estada.

Una derivació força llunyana d'aquesta projecció mallorquina dels Espanyol, és potser la mort a Acre d'un dels germans, Berenguer. La coneixem d'una manera un xic episòdica, per dos documents de la Cúria Fumada de la mateixa data, 3 d'agost de 1236 (46): en el primer dels documents el pare, Pere Espanyol, atorgà poders a Bernat de Borja i a Bernat de Vic, per a reclamar els diners i altres coses del seu fill difunt, Berenguer, que havien pervingut a mans de Bernat d'Olost o d'altres persones a Acre o en aquelles parts. L'apoderat, Bernat de Vic, era un conegut burgès barceloní (47), i signaven el document com a testimonis dos coneguts burgesos vigatans, Arnau de Cloquer i Felip de Maioles. En aquests poders, com en els de 1242 abans esmentats, hi llueix com en pocs documents l'esperit de classe de la burgesia que portava els seus membres a ajudar-se els uns als altres en els negocis difícils, sense dis-

tinció de veïnatge ni de vassallatge (Bernat de Vic era de Barcelona, i per tant vassall del rei, Pere Espanyol era de Vic i vassall de Montcada, Arnau de Cloquer i Felip de Maioles eren vigatans i vassalls del bisbe). En el segon dels documents esmentats de 3 d'agost de 1236, el mateix Pere Espanyol reconeix haver estat pagat de Bernat d'Olost dels 140 besants i totes les altres coses i diners del seu fill difunt, Berenguer Espanyol, que havien anat a parar a mans del dit Bernat d'Olost. Els testimonis d'aquest document són ben qualificats: a més dels dos que signen l'anterior, Arnau de Cloquer i Felip de Maioles, signen aquest sant Bernat Calvó, bisbe de Vic, i Pere de Posa, canonge de la mateixa seu.

No és gaire fàcil d'interpretar aquests dos documents de la mateixa data. No és extranya la presència a Acre de Berenguer Espanyol, perquè aquesta ciutat de Sant Joan d'Acre, única romanalla aleshores de l'efímer regne cristià de Jerusalem, era en aquell temps el gran port cristià de Síria, i en aquesta ciutat hi consta l'existència d'una colònia catalana pels anys 1256-58 (48). La presència de Berenguer Espanyol i Bernat d'Olost a Acre, abans del 3 d'agost de 1236, no fa més que documentar la presència catalana a Acre vint anys abans del que fins ara sabíem. El primer document sembla pressuposar que els apoderats Bernat de Borja i Bernat de Vic se n'anaven cap a Acre. I la intervenció en el segon document dels mateixos testimonis que en el primer i del bisbe sant Bernat Calvó amb el canonge Pere de Posa, no sembla pas casual, i pressuposa llur intervenció en la restitució. Potser el bisbe sabia que Bernat d'Olost era aquí altra vegada, i l'obligà o el convencé que fes la restitució dels béns de Berenguer Espanyol. Potser Bernat d'Olost envià al bisbe aquells béns, i és aquest qui efectivament féu la restitució, en saber que Pere Espanyol estava disposat a reclamar-los de Bernat d'Olost.

En tot cas, la presència d'aquest burgès vigatà en aquell remot port de Síria, és ben interessant, i fa pensar en una vocació genèricament mediterrània —no mallorquina només— d'aquelles generacions burgeses de la primera meitat del segle XIII.

Les relacions socials i els negocis econòmics dels Espanyol

Hem vist, i seguirem veient més endavant, que les relacions socials dels Espanyol estaven a l'alçada dels estrats més alts de la societat vigatana del seu temps, començant pels senyors mateixos de la ciutat, el bisbe i la casa de Montcada. És singularment digna d'ésser remarcada aquesta relació dels Espanyol amb els Montcada, basada probablement en una relació de vassallatge, que va refermar-se segurament en ocasió de la conquesta i repoblació de Mallorca. Hi ha un detall que sembla indicar aquesta relació d'«acostament» dels Espanyol amb els Montcada: és la professió de Brunissenda, filla de Tomàs Espanyol, en el monestir de Sant Vicenç o Santa Maria de Jonqueres, que ens constata el document de 14 de juny de 1257 (49). Segons diu Quadrado (50), la vescomtessa Garsenda de Montcada comprà al seu lloctinent, el canonge sacristà de Barcelona, Pere de Centelles, els béns que en el repartiment de Mallorca li havien tocat dintre de la prò-

pia porció de Montcada, al terme de Canarrosa, i els cedí a les monges que fundà de Jonqueres. Pròpiament no es tracta d'una fundació, car el monestir femení de Jonqueres sembla haver estat fundat el 1214 a la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres, vora Terrassa, per la noble Maria de Terrassa, que en fou la primera priora (51), i es traslladà el 1273 a la vila de Sabadell i el 1293 a la ciutat de Barcelona, en el lloc que ocupà definitivament a l'actual carrer de Jonqueres (52). Es tracta, no d'una fundació —com diu Quadrado— sinó d'una dotació del monestir per la vescomtessa Garsenda de Montcada, la qual el 13 de març de 1234 obtingué del bisbe de Barcelona la sotsmissió d'aquest monestir femení a l'orde militar «de la fe i la pau» (53). Aquesta situació de patronat pràctic de la vescomtessa Garsenda de Montcada envers el monestir de Jonqueres, explica la raó per la qual Brunissenda Espanyol hi entrà de monja. A mig segle XIII hi havia tanta abundor de vocacions en els monestirs dels ordes nous, que les comunitats pujaven fins a xifres superiors a les que permetien les possibilitats econòmiques normals de cada cenobi, i això feia que l'admissió de noves postulants trobés dificultats, raó per la qual, per a aquesta admissió eren moltes hores necessàries influències i recomanacions de personatges eclesiàstics o laics que tinguessin algun ascendent sobre el monestir (45). Brunissenda Espanyol en aquest cas sembla que es valgué de la influència de la vescomtessa Garsenda sobre el monestir de Jonqueres, per a poder-hi entrar, cotitzant segurament en aquesta forma els mèrits de la seva família envers la casa de Montcada. Tant aquest fet com el de la presència a Vic de l'abadessa de Jonqueres, que ens constata el document de 14 de juny de 1257 abans citat, resultarien anòmals, si no hi hagués aquesta raó explicativa del patronat de la vescomtessa Garsenda de Montcada.

Per a situar el nivell o posició social de la família Espanyol dintre de l'estructuració vertical de la societat d'aquell temps, res millor que la consideració dels matrimonis, que llavors pressuposaven —molt més encara que actualment— una identitat o similitud de nivell social entre les famílies dels consorts: coneixem, socialment parlant, el segon matrimoni de Pere Espanyol amb Ramona, que sembla de la família dels Tornamira, que eren cavallers; sabem també el matrimoni de Tomàs Espanyol amb Ermessenda de Santa Eulàlia, que era d'una de les velles famílies burgeses de Vic; coneixem així mateix el matrimoni de Donella, filla de Pere Espanyol i mig-germana de Bernat i Tomàs, amb Pere de Posa, parent del canonge vigatà del mateix nom; i dels néts de Tomàs Espanyol; també coneixem el matrimoni de Berenguer amb Ramona, filla de Pere Arnau de Palou, ciutadà de Vic, i el d'Elissenda amb Gelabert des Nerós, cavaller. Veiem, doncs, que els matrimonis dels Espanyol són sempre entre les dues classes socials dels cavallers i els ciutadans o burgesos, constatació que confirma per a aquest temps l'equiparació de nivell social entre aquestes dues classes, tal com l'establiren ja els Usatges en la primera meitat del segle XII.

Hi ha un fet extern o material, que dóna una idea molt gràfica d'aquesta valoració social de la família Espanyol, i és el dels llegats dels vestits que fa Tomàs Espanyol, en el seu testament de 29 de juny de 1250, a les seves filles: a les dues que volia que fossin monges els llega un vestit de tela

blanca de Narbona (*vestes unas de panno albo narbonensi*) a cada una; i a cada una de les altres dues, que el testador pressuposava núbils, els llega un vestit de tela oriental vermella (*vestes de presseto rubro*). El testador, Tomàs Espanyol, comerciava en teixits, i per tant cal pensar que sabia perfectament el que deia. Ambdues menes de robes eren llavors d'importació, perquè aquí no s'imitaven encara (55). El drap blanc de Narbona, encara que era una roba cara, era relativament corrent en aquell temps (56); però el presset vermell era una roba de luxe, que constituïa un signe extern de la categoria social del qui la portava (57). Tant els vestits blancs com els vermells no eren pas vestits d'us corrent sino per a les monges el vestit de la professió monàstica, i per a les núbils el vestit de casament, car era corrent en aquell temps que les núvies de les cases riques es vestissin d'aquesta roba vermella (58). Potser per la diferència de preu de les robes, Tomàs Espanyol afegia en el llegat de les pressumptes monges un lliit, que no tenien els llegats de les núbils (el lliit matrimonial era també normalment aportació del marit).

Molt interessant és també en el caient social, com a revelador de la posició burgesa dintre els costums cavallerescos de l'època, un document del 14 de març de 1242 en el qual Bernat de Castelló, fill de Pere de Castelló, reconeix deure a Tomàs Espanyol cinquanta sous de doblenc, i promet de tornar-los-hi al cap de dos mesos que fos fet cavaller, o el dia de la seva mort si s'escaigués que morís abans d'ésser armat cavaller (59).

Cal, emperò, remarcar, perquè és un dels trets burgesos més característics, que, així com en l'aspecte social mantenien el classisme propi de la seva època, en l'aspecte econòmic els burgesos tenien tractes amb tothom, des del noble més enlairat o el dignatari eclesiàstic més alt, fins el pagès més humil o el mercader més agosarat. En els Espanyol això es comprova amb una evident claredat. Com també es comproven en aquests burgesos vigatans els dos sectors o direccions en què es projecta la seva actuació econòmica: la contractació sobre la terra i les rendes que d'ella en provénen, i la contractació estrictament mercantil.

En el primer aspecte, l'actuació dels Espanyol es centra en l'adquisició de rendes agràries, tant les que pertanyien als senyors eclesiàstics o seglars, com les que pertanyien als pagesos. Això ho feien unes vegades directament: així a 1 de juliol de 1232 Tomàs Espanyol revèn a Ferrer de Prat, per un any (ell les devia tenir per més temps), les rendes que Bernat de Tavertet, canonge de Vic, havia de percebre per una capellania de la parròquia de Sant Andreu de Gurb (60); el 23 de gener de 1235 Pere Espanyol compra, junt amb altres, les rendes del castell del Brull (61); i el mateix Pere Espanyol, el 13 de juny de 1233, compra a Pere Dach, per cinc anys, la meitat de la verema (62). Però, altres vegades, aquesta adquisició de les rendes agràries la feien indirectament per mitjà del crèdit, deixant diners als titulars de les rendes, i quedant-se aquestes com a garantia i paga del deute: així, el 16 de desembre de 1234 Bernat de Tornamira, *vicensis precentor*, reconeix deure a Tomàs Espanyol 241 sous i li assigna, per cobrar-los, les rendes de l'ofici de la precentoria de la parròquia de Sant Pere de Vic i les de la capellania de Santa Maria de Folgueroles (63); el 8 d'agost de 1236 Bernat de Queralí, senyor de Gurb, junt amb el seu

fill Galzeran de Queralt, ven a Pere Espanyol el mas Jussell i reconeix deure-li 1.500 sous de Melgueil i 200 sous de doblenc, deute en garantia del qual li empenyora les rendes del castell de Gurb (64); i, el 18-23 de febrer de 1234, Pere de Bassella, pagès, reconeix deure a Tomàs Espanyol 180 sous i li assigna per a cobrar-se'ls els fruits del camp Falquet al Coll de Vic (65). Finalment, cal remarcar les operacions de crèdit simple amb els nobles i cavallers: així, el 23 de gener de 1235, Bertomeu de Tornamira, cavaller, reconeix deure a Pere Espanyol i al seu fill Bernat 100 sous per a tornar-los el dia de Sant Feliu d'agost del mateix any, i en un altre document de la mateixa data Bernat de Malla, de la coneguda família de cavallers, reconeix deure als mateixos pare i fill 150 sous, per a tornar-los en la mateixa festa (66).

Tenim, doncs, que el conjunt d'aquestes operacions extracomercials dels Espanyol pot reduir-se jurídicament a tres tipus de contractes: la compra anticipada de rendes agràries futures, el préstec amb garantia sobre fruits i rendes (*anticresis*) i el préstec simple. D'aquests tres tipus contractuals, els dos primers tenien en la doctrina jurídic-canònica molt mala premsa, car eren considerats com a usuaris (67); i els préstecs simples, a part d'ésser operacions més modestes i ocasionals, deixen sempre la sospita d'implicar pacte d'usures, encobertes mitjançant llur addició a la suma del cabal. Potser, però, eren operacions de bona voluntat (*gratia et amore*) o, donat el termini curt pel qual es pactaven, eren una esperança per al creditor que, arribat el venciment, el deutor no pogués pagar i es vegés obligat a empenyorar-li les rendes del seu patrimoni (*anticresis*).

L'altre sector o direcció en què es projectava l'actuació econòmica dels Espanyol és la contractació mercantil. En aquesta direcció els veiem sempre concórrer en els contractes d'associació comercial sota la posició de socis capitalistes. Els tipus contractuals en els quals intervenen són els propis del seu temps, que es redueixen als dos següents:

1.—La *societas* o *societas maris*, contracte en el qual hi ha un soci capitalista i un soci gestor, que unes vegades aporten el mateix cabal, i d'altres —les més— el capitalista n'aporta més que el gestor, el qual de vegades no n'aporta gens. La gestió social corre només a càrrec del gestor i els guanys i pèrdues es divideixen mig per mig entre els dos socis, qual-sevols que siguin les aportacions (68). Aquesta forma contractual, anomenada a Gènova *societas maris* i a Venècia *colleganza* és, en general la forma més antiga d'associació comercial. Entre nosaltres també és la forma més antiga coneguda: no fa gaire —com suara dèiem— dom Agustí Altisent va estudiar la dissolució d'un contracte d'aquest tipus liquidat a 1 de maig de 1196 (69), que és la referència documental més antiga, que per ara poseïm, de l'existència d'una societat mercantil a Catalunya. També entre la documentació comercial dels Espanyol, la més antiga es fa sota aquest tipus contractual: així, el 13 de novembre de 1230, Pere Espanyol donava *in societate* a Pere de Puigllong i al seu fill Oliver 200 sous de doblenc; el 22 d'abril de 1231 donava a Bernat de Clausells altres 200 sous de doblenc *in societate* (70); i Tomàs Espanyol, que es va especialitzar en el comerç de teixits de lli, donava a Guillem de Vall i Pere de Campdelna, el 6 de

febrer de 1235, 100 sous de doblenc *in societate*, pera a esmerçar en aquesta mena de teixits (71); i el 12 de febrer del mateix any donava altres 50 sous, sota aquesta forma contractual, a Guillem de Comanova, per a esmerçar en la mateixa mercaderia (72).

2. — La comanda, anomenada també *comanda ad usum maris* i més tardanament *comanda ad quartum denarium*, en la qual hi ha també un soci capitalista i un soci gestor, el primer dels quals aporta tot el cabal, mentre el gestor hi posa només la feina. Els guanys es divideixen $3/4$ per al capitalista i $1/4$ per al gestor. El risc, i per tant les pèrdues, corrien exclusivament a càrrec del capitalista, que especulava així amb el risc. Aquest contracte, de faisó molt més capitalista, sembla més tardà, i dels Espanyol només en concixem un cas, en el qual Tomàs Espanyol donà a Bernat Pau 8 lliures (= 160 sous) esmerçades en els consabuts teixits de lli que tractava, el 1232, per a portar a Mallorca, mercat que segurament coneixia de ciència pròpia, a conseqüència de la seva estada a l'illa ran de la reconquesta. És interessant aquest document, perquè és un dels primers en què s'esmenta la *Consuetudo maris* (73).

Conclusió

Examinant el conjunt dels negocis econòmics dels Espanyol, constatem clarament un fet molt singular: la modesta quantia de les sumes de diners esmerçats en afers comercials, vistes les que esmerçaven en les adquisicions creditícies de les rendes agràries. Això sembla indicar que els diners procedents de les rendes agràries eren els que, en mans de la burgesia, servien per finançar el comerç.

El conjunt dels negocis econòmics dels Espanyol sembla indicar també que, amb aquesta metodologia econòmica, la burgesia dels segles XII i XIII tenia la tendència d'actuar sobre les fonts de capitalització d'aquell temps, que eren, com encertadament diu Jaume Vicens Vives (74), les rendes rústiques, la plus-valia derivada de les transaccions sobre la propietat urbana, i les transaccions mercantils. El que Vicens Vives no sospitava és que les rendes rústiques anessin a parar també moltes vegades a mans dels burgesos, com hi anaven les altres. És, gairebé indubtablement, per aquesta tendència d'acaparament de les fonts de capitalització, que veiem en poder de Tomàs Espanyol la impressionant suma de diners comptants, que ens mostra el seu testament (75), en el qual, deixant a part els béns immobles, fa els següents llegats dineraris: a la muller, Ermessenda de Santa Eulàlia, l'hi reconeix l'esponsalici de 1.200 morabatins; a les quatre filles els en llega 200 a cada una; al fill Felip 100; i a Bernat i Tomàs 50 a cada un, que fan un total de 2.200 morabatins, equivalents a 33.880 sous de doblenc (76); per llegats piadosos deixa encara 200 sous i 10 diners, que fan un total de 34.085 sous de doblenc. En 1251, un pintor guanyava 80 sous de doblenc a l'any, i un contracte de 12 de març de 1257 un oficial de ferrer guanyava 100 sous d'aquesta moneda en dos anys (77). Per aquesta comparació hom pot comprovar que Tomàs Espanyol morí ric, i que la

seva fortuna se l'havia feta ell en la major part, car quan es casà, rebé només dels seus pares 350 morabetins (= 5.390 sous de doblenc) (78).

Aquest fet de la diferència de quantia entre els esmerçaments estrictament comercials dels Espanyol i els que feien en les adquisicions creditícies de les rendes agràries, suggereix un altre possible fet, que no ha estat valorat, com sembla que mereix, dintre de la història econòmica del nostre país en aquell temps: ens referim a la influència que exerciren les prohibicions canòniques dels contractes usuraris en la canalització dels capitals cap a les inversions estrictament comercials.

Cal tenir present que els anys que ací hem estudiat són precisament els de promulgació de les Decretals (79) i els de les prohibicions dels contractes usuaris, que per la seva influència, es produïren en el nostre dret. Aquestes prohibicions, que limitaven considerablement l'esmerç dels capitals en els préstecs i les adquisicions creditícies de rendes agràries, lògicament hagueren de produïr una afluència dels capitals, sobretot de la burgesia, cap als negocis comercials, en els quals restava jurídicament il·limitada la possibilitat dels guanys. Potser aquest fet, que en principi es basava en raons teològiques i no econòmiques, tingué aquesta repercusió econòmica, perquè no deixa d'ésser simptomàtic que sigui precisament la dècada 1230-1240 l'època en què comencen les abans dites prohibicions, i a la vegada, l'època en què el comerç català comença d'adquirir una empena internacional ferma. El fet és digne de la major atenció, perquè potser té un abast de caràcter general.

I, finalment, el conjunt d'aquesta documentació, relativa als Espanyol de Vic, confirma les característiques de la mentalitat i la forma burgesa de viure la vida i de l'incipient capitalisme que creà, segons hem exposat al principi; característiques que són essencialment idèntiques a les de la burgesia de la segona meitat del segle XII, tal com les ha fetes veure dom Agustí Altisent, sense més diferència que la del to, que en aquesta documentació vigatana del segle XIII és més acusadament capitalista i comercial, com correspon a la seva època, un xic més tardana.

D O C U M E N T S

Arxius Episcopals de Vic. Cúria Fumada.

1

Manuale anònims. - Vol. I (1231-1233), f 162 v.º - Any 1233. XV kalendis iunii (18 maig 1233),

Quod nos domina Garsendis Dei gratia comitissa, vicecomitissa Bisarnensis, domina Montis Catani et Castri Veteris per nos et per Gastonem filium nostrum et per omnes successores nostros, bona et libera voluntate, laudamus atque concedimus tibi Bernardo Yspanioli et tuis omni tempore totam ipsam alcheriam, que est in insula Mayoricarum in termino de Canarussa in loco nominato Hujor. Et sunt XII jovate terre, et dicte XII jo-

vate terre de qua alcharia fuerunt adiudicate tibi et cui velis pro cavalleriis tuis et fratris tui Thome Yspanioli et acostats per sententiam arbitrorum. Dictam namque alchariam cum aliis dictis XII jovatis terre et cum domibus prioribus, arboribus diversorum generum que ibi sunt et erunt et cum omnibus planis cultis, incultis, pratis, aquis, pascuis, herbagis et rupibus, petris, lignis, lignariis, caseriis, ductibus aquarum, introitibus, exitibus, affrontacionibus, augmentis, melioramentis, iuribus, utilitatibus, et cum universis aliis que dici, excogitare sive inveniri possint et poterint aliquo tempore, sicuti hec omnia melius tenes et possides et possides et tenuisti et possedisti, sic habeas, teneas, possideas et expletes tu et quicumque velis in perpetuum. Manifestum est quod dicta alcheria et dictis XII jovatis terre fecit terminari et pidovari Petrus barchinonensis sacrista, locum nostrum tenens et Gastoni filii nostri in partibus vel insula Mayoricarum, postmodum per sententiam arbitrorum fuerit tibi adiudicate.

2

Manuals anònims. Quadern 1234-1235, f. 139. - Any 1234. XVII kalendis ianuarii (16 desembre 1234).

Bernardus de Tornamina, vicensis precentor, debo tibi Thome Ispanioli et cui velis CCXLI solidos (*borrat*) denaria, quos mihi acomodasti gratia et amore; quos omnes assigno tibi et cui velis in presenti super toto (*borrat*) officii precentorie de parochia Sancti Petri Vici; ita quod in omnibus expletis panis et vini predicti decimi aliquod non tangem nec levem nec tangi neque levanti faciam aliquo modo, donec in dicta denaria sit tibi et cui velis ad voluntatem tuam plenaria satisfactum. Et si aliquid de predictis omnibus tibi (*borrat*) residuum, habeas super tota cappellania mea Sancte Marie de Folguerolis; ita quod ibi aliquid non accipiam, tangam nec accipi neque levare faciam donec inde sis paccatus tu et quos volueris. Dono fideiussorem Bernardum de Prixana, clericum Sancte Marie de Folgueroles. - Testes Vitalis, precentoris, Bernardus (*borrat*) de Rivipulli.

3

Manuals anònims. Quadern 1234-1235. - Any 1235. VIII idus februarii (6 febrer 1235).

Guillelmus de Valle, filius Petri de Valle, et Petrus de Campo d'Elna, bona et libera voluntate, recipimus in societatem a te Thome Yspanioli in presenti manualiter C solidos monete curribilis barchinonensis de duplo, valente marca argenti, ex quibus, etc. Quos omnes C solidos promittimus tibi et cui velis minari et emercare in mercimoniis pannorum lini, et de omni lucro quod Deus in ipsos et de vel cum ipsis facere potuerimus, habeamus nos medietatem et tu aliam medietatem fideliter, salvo et levato primum tuo antedicto cabali. Et si ibi venerit diminutio, quod Deus avertat, mitamus nos medietatem et tu aliam medietatem tantum, quousque dictam tuum capitalem sit tibi et cui velis plenarie satisfactum. Et de omnibus simus nos tibi bonos, fideles et legales bona fide et sine enganno. Et quandocumque tu volueris recuperare dictos C solidos, restituamus tibi et

cui velis cum medietate totius lucri intra quindecim dies. Et de hoc damus tibi et cui velis fideiussores Petrum de Colle (*ilegible*) et Petrum Mercader (*ilegible*) apud Sanctam Eulaliam.

4

Manuals anònims. Quadern 1234-1235, f. 56. - Any 1235. Pridie idus februarii (12 febrer 1235).

Guillelmus de Comba nova bona et libera voluntate recipio in presenti numerando in societate a te Thome Yspanioli L solidos et denarium (*borrat*) valentes, ex quibus, etc. Quos vero omnes predictos denarios promito et convenio vobis fideliter et legaliter sine omni enganno minari et emerchari in mercimoniis pannorum lini et in aliis rebus in quibus melius lucrari possim, et de omni lucro quod Deus in ipsis (*borrat*) facere portare in cunctis locis, habeam ego medietatem et tu aliam medietatem fideliter, salvo et levato tibi et cui velis toto tuo cabali. Et si aliqua diminutio, que Deus avertat, in dicto cabali venerit, mitam ego medietatem et tu aliam tantum, quousque de toto antedicto capitali sit tibi et cui velis ad voluntatem tuam plenarie satisfactum. Promito etiam tibi et cui velis esse de predictis tibi (*borrat*) bonus, fidelis et legalis sine aliquo enganno. Et ista societas duret quantum tibi placuerit tantum.

5

Manuals anònims. Quaderns 1234-1235, f. 159 v.º - Any 1235, XII - VII kalendis marci (18-23 febrer 1235).

Petrus de Basilla debo tibi Thome Yspanioli et cui velis CLXXX solidos (*borrat*) ex quibus, etc., quos mihi accomodas sola gratia et amore, quos vero omnes predictos denarios dono et assigno tibi et cui velis super omnibus expletis, censibus, esdevenimentis sive proventibus et iuribus iustis et iniustis (*borrat*) et ceteris honoribus campi Falcheti apud Collum de Vico et in parochia Sancti Petri Vici, cum tali pacto ut tamdiu teneas possideas et leves libere et potenter sine omni meo meorumque retentu, donec et quousque super de predictis omnibus denariis sit tibi et cui volueris ad voluntatem tuam plenariam satisfactum in capitalem [vel] in sortem, dummodo interim hec carta nil valeat. Promito etiam et convenio tibi et cui velis quod in predictis omnibus aliquid non tangam sive levem, nec tangi seu levare faciam aliquo modo, quousque de predictis denariis [sis] paccatus. Predicta vero omnia et singula faciam tibi et cui velis tenere, habere, recipere, possidere et facere contra omnes personas, donec de predictis omnibus sis contentus (*ilegible*) et paccatus, et dono tibi et cui velis fideiussores Bernardum de Reguerclausa et Guillelmum de Campo Raso. - Testes Bernardus de Plano, et Andree Rivipulli et Bernardus de Clotis.

6

Manuals anònims. Vol. 1235-1236 (5 mans.) 3.º ma, f. 80 v.º - Any 1236, III.º nonas augusti (3 agost 1236).

Petrus Yspanioli bona et libera voluntate per me et per omnes meos presentes et futuros in presenti constituo et ordino vobis Bernardo de Borja et Bernardo de Vico generales et speciales procuratores meos, tanquam in rem vestram propriam, in petendis, recipiendis et recuperandis omnibus bisanciis, denariis et rebus, quas de Berenguerio Yspanioli, quondam filio meo, ad manus Bernardi de Olost vel al icuius alterius persone in Achero vel in partibus illis aliquatenus pervenerint
Testes Arnaldus de Cloquerio et Philippi de Mayoies.

Petrus Yspanioli bona et libera voluntate per me et per omnes meos presentes et futuros in presenti cum hoc publico instrumento in veritate fateor et recognosco tibi Bernardo de Olost et tuis in perpetuum, me a te bene esse paccatus plenarie et contentum de omnibus illis CXL bisanciis et de universis aliis rebus vel denariis, quos de Berengario Yspanioli, quondam filio meo, ad manus tuas aliquatenus pervenerint
Testes dominus Bernardus, vicensis episcopus, Petrus de Pausa, vicensis canonicus, Arnaldus de Cloquerio et Philippi de Mayoies.

7

Manuels anònims. Vol. III, 1239-1242, f. 28.- Any 1239, IIII nonas augusti (2 agost 1239).

Petrus Yspanioli et uxor mea Berenguera nos ambo libera et spontanea voluntate per nos et per omnes nostros presentes et futuros in presenti cum hoc publico instrumento damus tibi Thome Yspanioli, filio nostro, et infantibus tuis legitimis in perpetuum omnia iura nostra integre et omnes voces et acciones nostras reales et personales, que aliqua ratione habemus in illis omnibus CCCL morabatinos et V solidos monete curribilis barchinonensis de duplo, quomodo Maria, filia Guillelmi de Sala, habebat, tam ratione exovaril sive dotis vel sponsalicii, in omnibus bonis et rebus Bernardi Peregrini, mariti sui quondam, prout omnia omnia predicta et prescripta melius nobis dedit cum carta, secundum quam ipsa plenius continetur. Sub tale videlicet pacto predictam donacionem tibi et infantibus tuis legitimis perpetuo facimus, quod si forte mori te contigerit sine prole legitima, tota predicta donacio integra revertatur statim Bernardo, filio nostro, et infantibus suis legitimis in perpetuum, et si dictus Bernardus obierit sine infantibus legitimis, tota predicta donacio revertatur statim integre Raimundo, filio nostro, et infantibus suis legitimis in perpetuum, et si ipse Raimundus sine prole decesserit legitimam, tota predicta donacio revertatur statim in pace cum nobis, si tunc superstes fuisset, et si non fuisset, revertatur statim illi vel illis quos nos voluerimus sive propinquioribus nostris in pace sine omni impedimento. — Testes Andreas Rivipolli, Bernardus de Clotis et Petrus de Rasero.

8

Manuels anònims. Vol. III, 1239-1242, f. 247 final. — Any 1242, VIII kalendis aprilis (25 març 1242).

Ferrarius Gaioli bona et libera voluntate in presenti cum hoc publico tanquam in rem tuam propriam, in petendis et recipiendis omnibus illis

instrumento constituo et ordino et PePtro Yspanioli procuratorem meum, quinquaginta solidos malgurienses, quos mihi debet Arnaldus (*ilegible*) et in petendis omnibus aliis debitis et comandis que aliquae alie persone mihi debent et a me tenent in civitate Maioricarum et in tota insula eiusdem et in tractandis omnibus aliis meis rebus et negociis que habeo in tota insula et civitate Maioricarum. Habendo, etc. — Testes Bernardus de Furno, Guillelmus de Podio de Planeriis et Guillelmus Oriol.

9

Testaments. Vol. I, 1240-1252, f. 158. — Any 1250, III kalendis iulii (29 juny 1250).

Thomas Yspanioli. Manumissores Raimundus de Sala, Guillelmus Natali, Arnaldus Natali, Arnaldus de Quadris, Berengarius Gayoli. Volo et mando quod mee omnes iniurie emendentur et mea omnia debita persolventur de bonis meis. Accipi pro anima mea de bonis meis CC solidos X denarios, de quibus inter ea etc. X solidos; operi XII denarios; confrarie beate Marie Rotunde XII denarios; captivi redimendi XII denarios; pauperi neccessitatibus XII denarios; vicensi albergarie XII denarios; hospitali Arnaldi de Cloquerio XII denarios; in infirmis XII denarios; operi fratrum minorum V solidos; monasterio eorum V solidos et fiat inde mea per hunc sepultura; residuum dentur mei manumissores pro anima mea, si quid fuerit, prout melius viderint. Laudo et concedo Ermessendis uxori mee totum suum sponsalicium, et recognosco et fateor quod ei feci sponsalicium de M.CC. aureis ultra illos quos mihi atulit et illos de quibus de meis sibi feci sponsalicio, quos omnes habet super omnibus bonis meis. Volo et mando quod Berenguera et Brunesendes, filie mee, sint moniales, et dimitto unicuique earum CC aureos et lectum et vestes unas de panno albo narbonensi; et si una earum obiret antequam fuerit in ordine, revertantur dicti CC aurei vive, si non fuerit in ordine, et si fuerit in ordine revertantur heredi meo. Item dimitto Ermessendis, filie mee, CC morabatinos et vestes de presseto rubro et Blanche, filie mee, CC aureos et vestes de presseto rubro; et si una earum obierit sine prole, revertatur vive, et si ambe obierint sine prole, revertatur heredi. Item dimitto Philipo, filio meo, honorem meum de Sala et C morabatinos. Item dimitto Iachobo, filio meo, domos que fuere Garsendis de Serra et mansum Geraldii de Prexana. Item dimitto Bernardo, filio meo, L morabatinos et mansum Petri Andree. Item dimitto Thome, filio meo, mansum maiori Petri de Condamina de Vespela et L morabatinos. Et dicti infantes mei habeant hec omnia pro legitima hereditate, fratriska et porcione in ius et sint inde contenti. Et si quis illorum filiorum meorum obiret antequam veniret ad etatem perfectam vel sine prole, pars mortui reverteretur vivis equibus porcionibus; et si omnes quatuor obirent sine prole, illud quod eis dimitto revertat heredi. Item dimitto Berengario, filio meo, omnes domos meas, mansos, alios honores, possessions et quidquid aliud habito et habito et habendo ubique habere mobile et immobile, et ipsum nomino heredem meum iure pleno instituendum, et ipse solvat laxia et alia quam debo; et si ipse obierit sine prole legitima, revertatur hereditas, qua superius ei dimitto, dictis Philipo

et de Philipo Iacobo et de Iacobo Bernardo, filio meo, et de Bernardo Thome et de Thoma Berenguer et Brunessende, si non fuerint in ordine; et si omnes obirent sine prole, revertatur aliquae filie mee, prout superius ordinavi, et si obirent dentur bona pro anima mea et parentorum meorum. Item volo et mando quod Ermessendis, uxor, sit domina et potens de predictis diebus vite sue ad obitum eius, et volo quod dicti infantes mei nutriantur de [bonis] meis in hospicio meo, quousque fuerint ad etatem XIII annorum, et filie mee quousque maritentur [aut fuerint] in ordini.

Arcadi Garcia

NOTES

- (1) *Contractes comercials vigatans de principis del segle XIII*. AUSA, núm. 43 (1963), pp. 321-329; *El comercio de la piel en Vich a mediados del siglo XIII*. Colomer Munmany, S. A. Vich. 1967.
- (2) CH. E. DUFOURCQ - *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental. Segles XIII i XIV*. Barcelona, 1969. Traducció de J. Vallverdú (Títol original: *L'Espagne catalane et le Mahrib aux XIII et XIV siècles*. París, 1966). p. 142.
- (3) F. CARRERAS I CANDI - *Notes dotzèntistes d'Ausona*, dins «Miscelánea histórica catalana». Serie II. Barcelona, 1918. Publicat també el «Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona» (en avant BABLB) V (1909-10), pp. 429-479.
- (4) *Orígens del mercat de Vic*. AUSA, núm. 50 (1964), pp. 129-134, i núm. 51 (1965), pp. 161-166.
- (5) *Ibidem*. núm. 51 (1965), p. 162, nota 4.
- (6) Per a Osona Cf. R. D'ABADAL - *La Plana de Vich en els segles VIII i IX (717-886)*. Vic, 1954, p. 28. Per a Urgell cf. l'acta de consagració de la catedral d'Urgell (3 gener 819), publ. en *Marca*, cit. en nota 51, apèndix 1 i Abadal. *Els diplomes carolingis a Catalunya*.
- (7) Cf. *loc. cit.* en nota 4, núm. 50 (1964), p. 130.
- (8) *Ibidem*. núm. 51 (1965), p. 163.
- (9) A. ALTISENT - *Una societat mercantil a Catalunya a darreries del segle XII*. BABLB. XXXII (1967-68), pp. 45-65.
- (10) Cf. J. VICENS VIVES - *Historia económica de España*. Barcelona, 1959, p. 156; i CH. E. DUFOURCQ *loc. cit.* en nota 2, pp. 55-59.
- (11) Cf. DUFOURCQ, *loc. cit.* en nota 2, pp. 102-103 i 234. Jaume de Vic, ciutadà de València fou el primer jutge d'apells del Consolat de mar de València en 1284 (C. A. GARCIA SANZ. *Notas sobre el régimen orgánico del Consolat de la mar*. Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura. XXXV (1959), p. 204, i un altre Jaume de Vic era cònsol de València en 1307 (Cf. A. GIMÉNEZ SOLER. *El comercio en tierra de infieles durante la Edad Media*. BABLB. V (1909-1910), p. 173, nota 3).
- (12) Publicats a *Contractes comercials*, cit. a la nota 1, docs. 3 i 6.
- (13) Document 7.
- (14) Document 6.
- (15) Cúria Fumada. Manual B de 1274-1275 (petit amb cobertes vermelles) IIII nonas martii 1275.
- (16) Arxiu Històric de Mallorca. prot. *Civitatis et partis forane*, vol. 343, f. 33 v.
- (17) *Ibidem*, f. 45.
- (18) Document 7.
- (19) Cúria Fumada. Vol. III, 1239-1242 (6.ª mà) IIII kal. novemb. 1241.
- (20) Bernat de Santa Eulàlia, sogre de Tomàs Espanyol, o pare d'aquell, surt com un dels *probi homines* de Vic el 16 novembre 1198 (Cf. *loc. cit.* a la nota 4, núm. 51 (1965), p. 161, nota 6).

- (21) Document 9.
- (22) Cúria Fumada. Manual 1256-1257. XVIII kal. iul. 1257.
- (23) Cúria Fumada. Manual 1272-1274 (mà solta al principi) VIII idus febr. 1272.
- (24) Cúria Fumada. Manual B de 1274-1275. XIII kal. abr. 1275.
- (25) Cúria Fumada. Manual 1289-1290, f. 171. XV kal. febr. 1290; manual B. primer de 1326, f. 2 de la darrera mà. III nonas nov. 1326.
- (26) Doc. cit. a la nota 23.
- (27) Cúria Fumada. Manual A de 1324, f. 114.
- (28) Bernat Desclot. *Crònica*. Edic. de M. COLL I ALENTORN. Barcelona, 1949. II, pp. 101-105.
- (29) Document 1.
- (30) Edic. cit. a la nota 28, p. 92.
- (31) J. M. QUADRADO - *Privilegios y franquicias de Mallorca*. Palma de Mallorca. 1894, p. 271; i J. BUSQUETS Y MULET - *El código latino-árabigo del Repartimiento de Mallorca*. Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana. XXX (1952), p. 708-757.
- (32) QUADRADO, *loc. cit.*, p. 273.
- (33) *Ibidem*, p. 276.
- (34) Document 1.
- (35) Cúria Fumada. Vol. I de 1231-1233, f. 161 v. VIII kal. iun. 1233.
- (36) F. CARRERAS I CANDI - *Notes dotzenistes d'Ausona*, dins «Miscelánea Histórica Catalana», Serie II (Barcelona, 1918) p. 422, nota 842.
- (37) *Ibidem*, nota 841.
- (38) J. BUSQUETS I MULET, *loc. cit.* a la nota 31, p. 720.
- (39) *Ibidem* (p. 32 de l'extret, corresponent al f. 15 r. de l'original); Arxiu Històric de Mallorca. Protocols. *Civitatis et partis forane*, I, f. 122. Surt també en 1240 *Bernardus de Hispania* que estableix uns colons en l'alqueria de Benimoraia «in termino de Montuerio». Devem la comunicació al senyor Sevillano.
- (40) L'extensió superficial de la jovada de Mallorca (a València era una altra) la dóna J. M. Quadrado, *loc. cit.*, a la nota 31, p. 278. L'equivalència del pam de Mallorca en el sistema mètric decimal (= 194 mm.) la dóna Martí de Riquer, *L'arnès del cavaller*. Barcelona, 1968, p. 226.
- (41) F. CARRERAS I CANDI, *loc. cit.* a la nota 36, p. 422, nota 847.
- (42) Cf. nota 39.
- (43) *Loc. cit.* en les notes 16 i 17.
- (44) *Doc. cit.* en la nota 22.
- (45) Document 8.
- (46) Document 6.
- (47) DUFOURC - *Loc. cit.* a la nota 2, p. 103.
- (48) L. NICOLAU D'OLWER - *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*. Barcelona, 1926, pp. 21-22.
- (49) Ctat. en la nota 22.
- (50) *Loc. cit.* a la nota 31, p. 276.
- (51) A. PLADEVALL - *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968, p. 210. El document és en P. de Marca. *Marca Hispanica sive limes hispanicus*. París, 1688, apèndix 499.
- (52) PLADEVALL - *Loc. cit.* a la nota anterior.
- (53) *Marca Hispanica*, ap. 512.
- (54) A. ALTISENT - *Una postulanta de Vallbona «litterata» y con recomendación papal (1255)*. «Schola Caritatis». Abadía de Valldonzella, Barcelona, núm. 49 (1969), pp. 111-116.
- (55) M. GUAL CAMARENA - *Para un mapa de la industria textil hispana en la Edad Media*. Anuario de Estudios Medievales, 4 (Barcelona, 1967), pp. 109-168.
- (56) *Ibidem*, p. 112, i M. GUAL CAMARENA - *Vocabulario del comercio medieval*. Tarragona, 1968, s. v. *Narbona*, pp. 367-68.
- (57) GUAL CAMARENA, *Vocabulario*, cit. en nota anterior, s. v. *presset*, p. 399; i A. ALCOVER i

- F. DE B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1930-1956, s. v. *presset* (VIII, p. 860).
- (58) Cf. *loc. cit.* en nota anterior.
- (59) Cúria Fumada. Vol. III de 1239-1242, f. 244 v. Pridie idus martii 1242.
- (60) Cúria Fumada. Vol. I de 1231-1233, f. 172. Kal. iul. 1233.
- (61) Cúria Fumada Manual 1235-1236 (2.ª ma.) f. 63 v. X kal. febr. 1235.
- (62) F. CARRERAS CANDI, *loc. cit.* a la nota 36, p. 422, nota 843.
- (63) Document 2.
- (64) Cúria Fumada. Manual 1235-1236, f. 82 v. VI idus aug. 1236.
- (65) Document 5.
- (66) Cúria Fumada. Manual 1235-1236, f. 63 v.-64 X kal. febr. 1235.
- (67) J. CAÑER - *Variarum resolutionum iuris caesarii, pontificii et municipalis principatus Cathaloniae*. Barcelona, 1608. Cap. XIII, núm. 367 (f. 193 v.).
- (68) Cf. *Contractes comercials*, cit. a la nota 1.
- (69) Cit. a la nota 9.
- (70) Cf. *Contractes comercials*, cit. a la nota 1, docs. 3 i 6.
- (71) Document 3.
- (72) Document 4.
- (73) F. CARRERAS CANDI, *loc. cit.* a la nota 36, p. 400 nota 738 (BABL, V, 1909-1910, p. 468 nota 195). Sobre la *Consuetudo maris*, veg. A. GARCIA SANZ. *Estudios sobre los orígenes del Derecho marítimo hispano-mediterráneo*. Anuario de Historia del Derecho Español (Madrid, 1969), pp. 213-316.
- (74) *Loc. cit.* a la nota 10, pp. 156-157.
- (75) Document 9.
- (76) L'equivalència era en els anys 1250-56 la següent: 400 morabatins = 70 marcs d'argent; 1 marc = 88 sous de doblenc (Cf. CARRERAS CANDI, *loc. cit.* BABLB, p. 450, notes 127 i 128).
- (77) *Ibidem*, p. 464, nota 183 i p. 461, nota 170.
- (78) Document 7.
- (79) Cf. J. RIUS SERRA - *San Raimundo de Penyafort. Diplomatario*. Barcelona, 1954, doc. 13 (5 setembre 1234).